

**AN OSMANIAN ARTICLE ABOUT THE IMPORTANCE OF
KNOWLEDGE AND ULEMA IN OTTOMAN EMPIRE'S
ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT ERA**

Doç. Dr. Osman ÖZKUL

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,

oozkul@sakarya.edu.tr

Abstract

In this study, the way in which the ulema have contributed to the establishment of the country during the first years of the Ottoman Empire is being explained. A brief evaluation was made before the simplified text of the actual article. The paper has been written by Ârif Bey a Proffesor of faculty of arts who benefited from the Ottoman classical resources in this work. The paper has been written by benefiting from baseline resources such as “Şakayık-ı Numaniyye” and “Âşıkpaşazâde Tarihi” of Taşköprülüzâde. The importance of religious scholars for the state is underlined specially in the periods of Ertuğrul Gazi, Osman Gazi and Orhan Gazi. Besides, the importance given to religious scholars by the statesmen is mentioned and the way which they establish dialogue and exchange of views is explained.

Key Words: *Ottoman State, Şakayık-ı Numaniyye, Ârif Bey. Ulemâ, Knowledge, Muslim theological school.*

**OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞME DÖNEMİNDE İLİM
VE ULEMÂ'NIN ÖNEMİ HAKKINDA OSMANLICA BİR MAKALE**

Özet

Bu çalışmada Osmanlı tarihinin ilk yıllarında, devletin kuruluşu ve sisteminin teşekkülü aşamasında, ulemanın nasıl bir katkı sağladığı anlatılmaktadır. Asıl makalenin sadeleştirilmiş metninden önce kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Söz konusu metin Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Ârif Bey tarafından Osmanlı klasik kaynaklarından yararlanarak kaleme alınmıştır. Yazı, başta Taşköprülüzâde'nin “Şakayık-ı Numaniyye” ile “Âşıkpaşazâde Tarihi” gibi temel kaynaklardan faydalanarak yazılmıştır. Özellikle Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Bey dönemlerinde ulemanın devlet nezdindeki önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca kuruluş dönemi devlet adamlarının ulemaya verdikleri öneme değinilmekte, onlarla nasıl bir diyalog ve fikir alışverişinde buldukları anlatılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Devlet-i Osmaniyye, Adâlet, Şakayık-ı Numaniyye, Ârif Bey, Ulemâ, İlim, Medrese.*

Tarihçi Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı Devletinin kuruluş sürecinde dervişlerin rolü üzerinde önemli bilgiler verdiği halde, bu dönemdeki ulemâ üzerinde ayrıntılı olarak durmamıştır. Oysa Osmanlı devletinin uzun bir süre tarih sahnesinde aktif bir rol almasının en önemli nedenlerinden birisi Osmanlı adalet sistemi ve bu sistem içinde ulemânın aldığı önemli rolle ilişkilidir.

Yöneticiler ile toplumun ilişkileri bakımından, Osmanlı Devletinde, *adâlet ilkesine ve ulemâya* çok önem verdikleri görülür(Arif Bey, 1332: 140). Ertuğrul Gazi Domaniç'e daha yeni yerleştiği sıralarda, çevredeki Hristiyan halk ile ilişkilerine çok önem veriyordu. Osmanlıların adâlete verdikleri önemin iki yönü var: Birisi Osman Bey ve Orhan Gazinin, dağılan Selçuklu Devleti'nin değişik bölgelerinden gelen önemli âlimlere kapılarını açmaları; diğeri de Anadolu'daki âlim ve erenlerin cihat düşüncesiyle Gayrimüslimlerin yaşadığı Batı bölgesinde bir Uç beyliği olan Osmanlı Beyliği çevresinde toplanmayı tercih etmeleridir. Mesela: Şeyh Edebâlî, Ertuğrul Gazi'nin son zamanlarında bu bölgeye gelmiş ve Osman Bey'in döneminde akrabasından Tursun Fakih'yi Karaman'dan çağırmıştır. Ârif Bey'e göre, Dursun Fakı, Osman Bey'in kadı olarak tayin ettiği ilk kişidir(Arif Bey, 1332: 141).

Osman Bey, bağımsızlığını ilan ettikten üç sene sonra, idaresi içerisindeki bölgeleri beşe ayırır. Her yeni fethedilen yerin başına da bir bey ve bir kadı tayin eder. Kadı tayininde güçlük çekmez; çünkü Selçuklu bölgesinden gelen ulemâ arasında çok sayıda tecrübeli ve yetkin âlimler bulunmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı bir dönemde, ulemâdan olan kişiler, devletin sacayağından birisini oluşturma imkânı bulmuştur(Neşri, 1987: 145).

Bir nevi Osmanlıların temel hedeflerini oluştururken idealist bir yapılanma söz konusu olmuştur. Bu yapının içinde en önemli fonksiyonu üstlenen zümrelerden birisi de ulemâ olmuştur. Buna göre devletin amacı sadece hâkimiyet, zenginlik ve mal-mülk değildir. Bütün bunlara ilaveten adâletin ve ilmin yüceltilmesi de yönetim aygıtının aslî vazifesidir. Aşağıdaki dizeler bu anlayışın en bariz ve veciz ifadesidir. Osmanlı siyaset felsefesinin temellerini oluşturan bu ifadeler, devletin uzun asırlar ayakta kalmasının da ipuçlarını oluşturmaktadır. Burada Osman Bey, oğlu Orhan Bey'e nasihat ederken, özellikle adalete dikkat etmesi ve ilim ehline önem vermesini vasiyet etmektedir:

“... *Memleket-i Rum'da kıl adl-ü dâd*

Eyle riayet ulemâya tamam

Ta ki bula emr-i şeriat tamam

Her nerde işitesin ehl-i ilim

Göster ona rağbet ve ikbal ve hilm

Asker ve mal ile gurur eyleme

Şer-i şerif ehlini dūr eyleme

Matlabımız din-i Hudâdır bizim" (Altunsu, 1972: xıx).

Burada Osman Bey, oğlu Orhan Bey'e öncelikle Anadolu'da adaleti hakim kılmasını; ilim ehlinin görüşlerine ve reylerine itibar etmesini vasiyet etmektedir. Böylece dinin emirlerine uyulmuş olacağını söylemektedir. İkinci olarak, nerede bir ilim ehli varsa, ona önem vermesini, onu yüceltmesini ve yumuşaklıkla davranmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca, mal ve asker gibi dünyevi güçlere bağlı kalmamasını, dini bilenleri kendinden uzaklaştırmamasını; Allahın rızasının ancak böyle mümkün olacağını ifade etmektedir.

Devlet ve toplum hayatında ulemânın oynadığı bu önemli role rağmen, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda da, genellikle ulemâdan[fazla bahsedilmediği görülmektedir. Bu yaklaşımın nedenlerinden birisi, bu dönem üzerine yazılı olan ilk tarih kaynaklarındaki bilgilerin sınırlılığı olabilir. Ayrıca Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışmaların daha çok siyasî ve askerî olaylar perspektifi üzerine kurulmuş olmasının da etkili olması mümkündür.

Barkan'ın şu ifadeleri bu konuda önemli bir karine niteliği taşımaktadır: "Türklerin tarihinin bir muharebeler ve muahedeler tarihi, bir hanedan destanı olmaktan kurtarılarak hakiki bir izahını yapmak ve anlaşılmasını temin etmek lazım gelmektedir"(Barkan, 1942: 283). Aşağıda takdim edeceğimiz çalışma, Barkan'ın sözünü ettiği izaha bir katkı yapabilir ve bir eksik noktanın doldurulmasında önemli bir fonksiyon icra edebilir. Aşağıda sadeleştirerek takdim edilecek olan Müderris Ârif Bey'in makalesi, ilk dönem Osmanlı devlet adamlarının ulemâya ve fakihlere gerçekten çok değer verdiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlılardan önce, Fârâbî ve Nizâmülmülk'ün eserlerinde görülen bu idealist yaklaşımın, Osmanlıların kuruluş zamanlarında ve sonraki dönemlerde -özellikle klasik çağda- de devam ettiği söylenebilir. Nitekim *Tursun Bey'in Tarihi*, Akhisârî'nin *Nizâm'ül-Ümem*'i ve Kınalızâde Ali'nin "*Ahlâk*" eseri başta olmak üzere Osmanlı siyasetnamelerinde ulemânın, devletin dört temel unsurundan birisi olarak tespit ettikleri görülmektedir. Zâten ideal bir devlet yapılanmasının taşınması gereken temel fonksiyonlardan birisi olan adâlet hizmetinin, Osmanlı Devletinde medreselerden yetişen ulemâ tarafından deruhte edilmesi son derece normaldir (Özkul, 2009: 20).

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, devletin kuruluşu ve sisteminin teşekkülü aşamasında, ulemanın nasıl bir katkı sağladığını anlatan bu makale, Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Mehmet Ârif Bey tarafından Osmanlı döneminde yazılmış klasik kaynaklarından yararlanarak kaleme alınmıştır. Onun hakkında *Osmanlı Müellifleri*'nde şu bilgiler yer almaktadır: "Ârif Bey tarih ilminin Türk ve Osmanlı tarihleri şubelerinde vukûf sahibi bir zat olup, İstanbulludur. Mektep tahsilini ikmalden sonra, Maliye Nezareti Kalemine intisab eder.Meşrutiyetin ilanını müteakip, teşekkül eden

“*Tarih-i Osmanî Encümeni*” azalığına ve teessüs eden “*Türk Yurdu*” heyetine tayin olunur. Ömrünün sonlarına doğru da “*Dar’ül Fünûn Osmanlı Tarihi Müderrisliği*”ne ve “*Telif ve Tercüme Dairesi*”ne tayin olunmuşsa da, bir müddet sonra son iki vazifeden de ayrılmıştır. 1338 (1922) tarihinde vefat ederek Eyüp’de ailesi kabristanlığına defnedilir”(Bursalı, 1975: 31).

Ârif Bey’in Bazı Eserleri Şunlardır: 1. “*Osmanlı Tarihi*” Necib Asım Bey’le birlikte, I. cildini neşretmiştir. 2. “*Türk Tarih-i Umûmisi*”, Necib Âsım Bey’le birlikte, sadece birkaç formasını neşrettirebilmiştir. 3. “*Mufasssal Osmanlı Tarihi*”, bu eser basılamamıştır. 4. Onun yapmış en önemli hizmetlerinden birisi, “*Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*”nda yayınlanmış olan makaleleridir. Bu mecmuada yayınlanmış makaleleri şunlardır: “*Silsile-i Vukuât-ı Devlet-i Aliyye’de Zabt Edilmeyen 1142 Senesi Hâdisâtı*”; “*Rusya ile 1244 ve 1245 Senelerinde Vuku Bulan Harbe Dair Bir Vesika*”; “*Anadolu Tarihinden: Hamîd Oğullan*”; “*Mütenevvia: Bursa da Veled Yaniç Câmii*”; “*İkinci Viyana Seferi Hakkında*”; “*Humbaracıbaşı Ahmed Paşa (Bonneval)*”; “*Mütenevvia: Edirne Şehrine Dair Sultan Selim Han-ı Evvel ile İbn Kemâl’in Bir Musâhebesi*”; “*Abdurrahman Şerefin “Özdemiroğlu Osman Paşa Makalesine Zeyl: Şecaatnâme*”; “*Vesâik-ı Siyasiyye ve Tarihiyyeden: Belgrad Ka’lasının Sırlara Terki Hakkında Bir Vesika*”; “*Vefeyât: Arif Paşa*”. Arif Bey’in bu çalışmalarından başka, *Türk Derneği ve Donanma Mecmuası*’nda neşredilmiş makaleleri de bulunmaktadır.

Ârif Bey, başta Taşköprülüzâde’nin *Şakayık-ı Numaniyye*’si ile *Âşıkpaşazâde Tarihi* gibi temel kaynaklardan faydalanarak yazmış olduğu bu makalede, özellikle Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde ulemânın devlet nezdindeki önemine vurgu yapmıştır. Mesela ilk fetva veren kişinin Edebâli olduğu bilgisini Taşköprülüzâde’ye atfeder: “Memâlik-i Osmaniyye’de iftaya fetva vermeye ilk me’zun-izinli olan Şeyh Edebâli’dir. Vakıa Osman Bey Mesâil-i şer’iyyede daima ona müracaat ederdi”(Ârif Bey, 1332: 141).

Müellif Ârif Bey, Osman Bey’in adare biçiminde nasıl bir denge oluşturduğunu anlatırken, kuruluş dönemi devlet adamlarının ulemaya verdikleri öneme de değinerek, onlarla yöneticiler arasında cereyan eden diyalog ve fikir alışverişinin mahiyeti hakkında da bilgi vermektedir: “...tayin ettiği beyleri memur oldukları mahallerin yalnız idare-i askeriyesiyle mukayyet edip; bundan maâda/başka şer’i ve mülki bil-cümle umurun tedvirini kadıları tevdi etti”(Ârif Bey, 1332: 142).

Mehmed Ârif Bey’in bu makalesinin en önemli hususiyetlerinden birisi Osmanlı Devletinin kuruluş dönemlerindeki ilim adamlarının önemine atıfta bulunulmasıdır. Bu husus Osmanlıların daha devlet olmadan önce büyük ve kuşatıcı bir devlet ideasına sahip olduklarını göstermesi bakımından daha çok anlam taşımaktadır. Bu ideanın gerçekleşmesini sağlayan devlet felsefesinin kılıç ve kitap dengesinin kurulması da yine ilk beyler tarafından kavranmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kıymetli makalenin müellifi: İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih-i Osmanî Müderrisi Mehmet Ârif Bey'dir. Makale, Darü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuasının, Mayıs-1332 (1916) tarihli, 2. sayısında yayınlanmıştır. Aşağıdaki bölümde bu makale sadeleştirilerek Latin alfabesine çevrilmiştir. Makalenin dili anlaşılabilir bir Türkçe ile yazıldığı değerlendirilerek, bütünüyle sadeleştirmeye gerek duyulmamıştır. Ancak bazı kelimelerin yanına akıcılığını bozmamaya dikkat edilerek günümüzde yaygın olarak kullanılan karşılıkları yazılmıştır. Makaleye bizim eklediğimiz dipnotlar (O.Ö.) şeklinde belirtilmiştir. Mehmet Ârif Bey'in makalesi köşeli parantez [...] içine alınmıştır. Bu kıymetli metnin kültür tarihimize ve bilim dünyamıza katkısı olması temennisiyle yayınlanmasını temenni ettik.

Devletin temel felsefesini halkının korunması ilkesi üzerine inşa eden Türkler, bu prensibi sadece askeri ve bürokratik yapı üzerine dayandırmamıştır. Bu günkü çağdaş devlet anlayışının da kabul etmiş olduğu evrensel ilkelerden birisi olarak kabul edilen, toplumu oluşturan fertlerin haklarını muhafaza etme ilkesini de benimsemiştir. Bu ilkeye toplum arasında adaleti sağlama ve işlerinde işin ehli ile kurultayda müzakere etmeyi de ihmal etmemişlerdir. Bu ilkeler bütün Türk devletleri gibi Osmanlıların da en başta beylik dönemlerinden itibaren benimsenmiştir.

Osmanlı Devletini bir cihan devleti haline getiren bu ilkeler, gerek hukuki gerekse siyasi alanlarda adalet ve meşveret prensipleri ile taçlandırılmıştır. Osmanlı yöneticileri ve ilim adamları bu ilkeler ışığında "iş ehline verme" nin hikmetini de gözettiği sürece, hem Müslüman ahali hem de Müslümanların dışındaki gruplara bir emanet olarak bakmıştır. Liyakat ilkesine dikkat ederek, mensupları arasındaki yetenekli kişilerin kendilerini ifade etmelerine yol açarak, onların gönüllü olarak devlete bağlılıklarını da sağlamıştır. Emanete ihanet etmemek gerektiği bilinci ile davrandıkları sürece, onlardan destek ve yardım görmüşlerdir. Ancak bu hassasiyetin kaybedildiği zamanlarda ise, onların desteğini kaybetmeye başlamıştır.

Bu durum bize gösteriyor ki, günümüzde de Müslüman Türk milleti yukarıda sayılan ilkeleri çağımızın problemlerine cevap verecek şekilde zenginleştirerek hayata geçirmek istiyorsa, tarihteki örneklerden yararlanması gerekmektedir. Bu değerleri günümüz küresel dünyasının ortak problemlerini çözebilmek için bir cevher olarak kullanabilmek ve sadece kendi toplumumuz için değil, aynı zamanda adaletle muhtaç olan bütün insanlığın beklentilerine cevap verebilecek bir şekilde zenginleştirmek mümkündür. Bu makale bize bunun ipuçlarını göstermesi bakımından önemli bir perspektif oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Ârif Bey, Mehmet, (1916). “*Devlet-i Osmaniyye’nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ*”, Darü’l-Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Mayıs-1332, Sayı:2, Sayfa: 137-144, İstanbul
- Altunsu, A., (1972), Osmanlı Şeyhülişlâmları, İstanbul
- Barkan, Ö.L., (1942), “*Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*”, Vakıflar Dergisi, C.II, Sayfa: 279–386, Ankara
- Bayraktar, Mehmet, “*Davud el-Kayseri*”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt: IX, Sayfa: 32-35, İstanbul
- Bursalı, M.Tahir, (1975). Osmanlı Müellifleri: (1299-1915), C.III, İstanbul.
- Köprülü, Mehmet Fuad, (1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, D.İ.B. Yayınları, Ankara
- Neşri, Kitab-ı Cihannümâ, (1987), c.I, (Neşredenler: F.R. Unat-M.A.Köymen), Ankara
- Özkul, Osman, (2009). Gelenek İle Yenilik Arasında Osmanlı Uleması, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya
- Sertoğlu, Mithat, (1986). Osmanlı Tarih Lügatı, Enderun Kitabevi, İstanbul
- Sunar, Cavit, (1975). Tasavvuf Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara

[Devlet-i Osmaniyye’nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ

Devlet-i Osmaniyye’ye dair tarihlerde kuruluşundan ancak bir asrı müteceviz/aşkın müddet sonra ufak tefek bazı malumat verilmeye başlanmıştır. Tarih-i Osmaniyye’nin başlıca ve müselsel/kronolojik surette tedvini/düzenlenmesi ise ondan yarım asrı müteceviz/aşkın bir zamandan sonra vuku bulmuştur. (Bu konudaki ilk eser Hamzavî’nin “*Tarih*” idir.

Osmanlılarda zuhur eden ulemâ hakkında en evvel malumat veren müverrih, Âşıkpaşazâde olup, “*Tarih*”inde bir kısmının isimlerini zabt etmiş ve bunlardan bazılarının tercüme-i haline dair eserinin bazı yerlerinde malumat i’ta eylemiştir. Lakin bu kuyudât/kayıtlar ilmî olmaktan ziyade, siyasî ve idarîdir. Ulemâ-yı Osmaniyye hakkında ayrıca ve sûret-i müteselsilede/kronolojik şekilde ilk eser,

• Bu makalenin müellifi: İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih-i Osmanî Müderrisi Mehmet Ârif Bey’dir. Yayınlandığı yer: Darü’l-Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Mayıs-1332(1916), Sayı: 2, Sayfa: 137-144, İstanbul.

Taşköprülüzâde Ahmet Efendi'nin *Şakayık-ı Numaniyye fi Ulemâ-yı Devlet-i Osmaniyye*'sidir.¹ Devletin teessüsünden iki buçuk asrı aşkın bir zaman sonra yazılmıştır.

Müellif eserinin mukaddimesinde küçük yaşından beri menâkıb-ı ulemâyı/ulemâ hikâyelerini tetebbu münhamik/araştırmaya meraklı olup, kuyudatıyla/notlar alarak kitaplar ve defterler doldurduğu sair İslâm memleketlerinde müverrihler ulemânın menâkıbını tahrir ettikleri/yazdıkları halde, o zamana kadar memâlik-i Osmaniyye'de zuhur eden ulemânın ahbârı/bilgileri cem edilmediği esbabına ve erbâb-ı fazl ve kemalden bazılarının iltimasına mebni eserini yazdığını beliğane beyan ediyor. Bahsettiği ulemanın ekseriyetinin vefat-ı tarihlerine kesb-i itla' etmediği/ulaşamadığı hasebiyle kitabını Selâtin-i Osmaniye'nin tertibi üzerine yaptığını dahi ilave-i makal/makaleye ilave ediyor. Vakıa kitaba dikkat olunursa ilk devirlerde gelen ulemâ için Âşıkpaşazâde'nin tertibini tamamıyla takip ettiği görülür. Bu devirlerde zuhur eden Molla Fenârî² ve Cezerî³ gibi ulemanın/âlimlerin güzariş-i hayatı/hayat hikâyeleri sûret-i mükemmelede zabt olundukları cihetle bunlar hakkında i'ta ettiği/verdiği malumat mufassal ve tercüme-i hal denilecek derecededir. Lakin diğerleri hakkında ifadât, "*Âşıkpaşazâde Tarihi*"nde ve diğer kütüb-ü tarihiyede bi'l-münasebet hikâye edilen husûsâtın iltikatından ve teracim-i ahvalden/hayat hikâyeleri için hiç lüzumu olmayan fazl ve kemalleri hakkında bir takım tavsifat-ı iğrakiyeden/abartılı nitelendirmelerden ibarettir. Müellif eğer o devirlerde yazılan kitapları tetkik etmiş olsa idi eserinin bu kısmı daha ziyade vâkıfâne olurdu. Âşıkpaşazâde'ye istinaden hiçbir vakit o zamanki memâlik-i Osmaniye toprağına ayak basmayan Karahisarlı Hattab'⁴ Kayserili Abdülmuhsin'i Osman Bey ve Orhan Gazi devri ulemâsı arasında beyan etmezdi.

¹ *Şakayık-ı Numaniyye*'nin lisanımızda müteaddit tercümeleri vardır. (1)- Belgratlı Haki Efendi'nindir. Aslına bazı ilavelerde bulunmuştur. Ekseri de eserin nihayetine doğrudur. Bu ilavelerden biri de müellif, Osman Bey devri ulemasından Mevlana Hattab'ın *Neseфіye Şerhi*'ni 717 senesinde itmam eylediğini yazdığı halde, mütercim onun şerhi ikmalî takip eden sene-i mezkûrede vefatını beyan eylemesidir. (2)- Edirne'li Mecdi Efendi'nindir. Matbudur. Mütercim herhalde eseri imkân müsait olduğu derecede tevsî' ve tezyil etmiştir. (3)- Ahmet Derviş Efendi'nindir. 972 senesinde tercüme eylemiştir. İsmi "*ed-Devhat'ül İrfaniyye fi Ravzat'ül-Ulema-i Osmaniyye*"dir. (4)- Muhammed bin Yusuf el-Çerkesi'nindir. Bu zat Beyrut kalesi dizdar'ı (muhafızı) idi. 1088 senesinde tercüme etmiştir. Harfiyen mütercemdir. İbrahim bin Ahmet el-Amasi namına bir zat tarafından dahi ihtisar sureti ile Türkçe'ye nakil olunmuştur.

² *Mevlânâ Şemseddîn Fenârî*: miladi:1350-1431; Bu Osmanlı âliminin hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız: İbrahim Hakkı Aydın, TDV İslam Ansiklopedisi, 2005, cilt:30, sayfa:245-247 (O.Ö.)

³ Ebû'l İz İsmail İbni Rezzaz El Cezerî: miladi: 1153-1233); Yukarı Mezopotamya'nın Cezire (Cizre) bölgesinde Diyarbakır Sultanı emrinde yaşamış, su robotları ve mekanik parçalarla çalışan başka makineler tasarlamış ve bunları günlük hayata geçirmiş dâhi bir bilim adamıdır. Bkz:Yusuf Korkutata-Z.Fuat Toprak, "El-Cezerî ile İlgili Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Nisan 2013, cilt:4, sayı:1, sh:7-49 (O.Ö.)

⁴ İmam Zeyneddin Hattab bin ebi'l-Kasım, meşahir-i fukaha-i İslamiyeden olup hicretin yedinci asrının Rebiul ahirinde ve sekizinci karnının-asrının nisf-ı evvelinde-ilk yarıyılında yaşamıştır. Karahisarlı'dır. İlk evvel vatanındaki ulemâdan tahsil-i ulûm eyledikten sonra Hadis ve Tefsir okuyarak ikmal-i tahsil için Şam'a gitmiş, sonra vatanına dönerek tedris-i ulûm ile meşgul olmuş idi. Hayli müddet sonra Dımeşk'e gidip bir müddet ikamet ettikten sonra beldesine dönerek orada vefat etmiştir. Müellefatı "*Manzume-i Neseфіye*", "*Kenz el-Dekayık*", "*el-Muhtar ve'l-Menar*" şerhleri olup Fıkıh ve Usul-ü Fıkıh ve Hilafiyat'a (polemik bilgisi) aittir. "*Neseфіye Manzumesi Şerhi*"ni Şam şehrinde ve 717 senesinde yazmıştır. (Sicill-i Osmaniyye'de pederinin

Anadolu'nun henüz Osmanlılar(ın) eline geçmediği yerlerde o devirlerde pek çok meşhur âlim ve fudala/faziletli kişi zuhûr etmiştir. Hattab Abdülmuhsin⁵ Osmanlı ulemâsına dâhil olduğu halde, onların dâhil edilmemesinin sebebi anlaşılmamaktadır. Herhalde *Şakayık-ı Numaniyye* müellifi ilk devirler ulemâsı için a'sar-ı tarihiyye'yi ve bilhassa Âşıkpaşazade'nin "*Tarih*"ini me' haz ittihaz etmiş/kaynak kabul etmiş ve onun, rivayetini bila-tedkik/araştımadan kitabına kayd eylemiştir. Ulemâ hakkındaki bu mütalaa ilk devirler meşâyihî/şeyhler hakkında dahi variddir.

"*Şakayık-ı Numaniyye*"den sonra "Kefevî" namıyla ma'ruf Mahmut bin Süleyman tarafından "*Ketâib-i İ'lam el-Ahyâr min Fukaha-i Mezheb-i en-Nuğman el-Muhtâr*" kitabı te'lif olunmuştur. Bu eser ulemâ-yı Osmaniyye'den fekahetle müştehir zevatı camidir./fıkıh çalışmalarıyla tanınan kişileri toplamaktadır. Müellif müdakkik bir zat olduğundan devr-i teessüs ve takarrürde zuhur edenler hakkında "*Şakayık*"ı esas ittihaz ettiği halde, bunların elde eylediği icazetnamelerine ve eserlerine vesaireye müracaatla hayat-ı ilmiyelerini oldukça tafsil etmiş ve eserini tedvin eylemiştir. Kadı Takiyyüddin et-Temimî⁶ tarafından yazılan "*Tabakat el-Seniyye fi Teracim el-Hanefiyye*"de devr-i teessüs ve takarrürde gelen fukahâ hakkında verilen ma'lumât/bilgiler kitabının bu babdaki münderacatını/bölüm içeriğini bir dereceye kadar ikmal ve itmam etmiştir.

İşte bu âsâr/eserler ve kütüphanelerdeki mecmualar ve evkaf-ı hümayun⁷ nezaretindeki kuyudat-ı vakfiye ve pek çok tarih kitapları ve tahrir ettikleri eserleri tedkik edilerek Osmanlıların devr-i teessüs ve takarrüründeki hayat-ı ilmi ve bi'lcümle meşâhir-i ulemâ -eser sahibi olsun olmasın- yazılmıştır.

ismi Kasım, Osmanlı Müverrihlerinde kendi adı Hattab Haydar diye mezkûrdur. Doğduğu yer Anadolu'da bulunan Karahisar isimlerindeki mevkilerden hangisi olduğu, tarihlerde tasrih edilmediğinden ahiren (sonunda) bunun Karahisar-ı Sahib olduğu fikri hâsıl olmuştur. Halbuki Hattab'ın vatani olan Karahisar bazı karaine (ipuçları) nazaran o zamanki Karaman Beyliği memalikinden ma'dut bulunan (Karahisar)'dır. Sicil-i Osmanî'de sene-i vefatının 717 senesi olarak gösterilmesi daha bir esas metine müstenip olmayıp evvelki haşiyede gösterildiği üzere ilk evvel Haki Efendi tarafından Şakayık Tercümesinde yazılmıştır. İbn-i Hacer el-Askalanî'nin "*Dürer el-Kamine*"sinde beyan ettiği Hattab bin Ahmed el-Sivasi başka bir zattır.)

⁵ İmam Abd-el Muhsin el-Kayseri Meşahir-i Ulema-yı İslamiyedir. Doğum yeri olan Kayseri'de ulema-yı meşhureden Molla Mecdeddin'den ilim tahsil etti. Sonra Şam'a gidip tefsir ve hadis okuyarak ikmal-i tahsil ile Kayseri'ye döndü. Âl-i Aretna'dan Mehmet Bey tarafından oğlu Ali Bey'in taallümüne memur oldu. Kayseri ve Sivas beldelerinde yaşamıştır. Ali Bey'in devr-i hükümetinde (768-782) vefat etmiştir. Zamanında "Efdal'ür-Rum" kakabı ile iştihar etmiş idi. Asarı "*Feraiz Manzumesi ve Şerhi*", "*Aruz-ı Endülüsi*" ve "*en-Necdiyat Şerhler*"i, "*Gayet'ül-Beyan Haşiyesi*" ve "*Fıkıh Risalesi*"dir. Osmanlı müelliflerinde bu zatın 755 senesinde öldüğü beyan olunuyor. Lakin "*Şerh'ün-Necdiyat*" nam eserini 759 senesinde te'lif etmesine ve Ali Bey'in Pederi Mehmet Bey yerine tahta culusuna (çıkışına) kadar ve muallimlikte bulunmasına nazaran eser-i mezkurede gösterilen vefat-ı tarih yanlışdır.)

⁶ Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ali el-Mâsercisî gibi âlimler anılabilir. Hayatının sonuna doğru Kahire'ye yerleşti ve İmam Şâfiî'nin ders verdiği yerde hocalık yaptı. 9 Receb 340 (11 Aralık 951) veya 21 Receb 340 (23 Aralık 951) tarihinde orada vefat etti ve İmam Şâfiî'nin kabri yakınına defnedildi.

⁷ Saltanat hanedanına mensup olanlar tarafından tesis olunan vakıflar. M.Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, 1986, İstanbul, sh.105. (O.Ö.)

Ertuğrul Bey dört yüz kadar çadır halkıyla Anadolu'nun garp tarafına geldikte, biraz müddet Ankara civarında ikamet ettikten sonra Söğüt tarafına rihlet etti. Bu mevki Anadolu'da hükümlan olan Devlet-i Selçukiyye memâlikinden olmayıp Bizanslıların elinde olan mahallelerden idi. Latinlerin Kostantiniyye'yi zabt ve istilası üzerine Bizanslıların Anadolu'nun garbında teşkil ettikleri imparatorluğun hükümet merkezi (İznik)'e oldukça yakın idi.

İznik imparatorluğu⁸ o tarafları ihmal ederek Lidya ve Frikyâ vesair gibi güneyde bulunan mahâllerin muhafazasına ihtimam ediyor. Bir taraftan dahi Latinlere kaptırdığı Konstantiniyye'nin istirdadı/alınması için meşgul oluyor idi. Hükümet-i Selçûkiyye ile olan hududun muhafazası hakkında imparatorlukça tutulan bu siyasetin esbabından biri, hududun şimalinde/kuzeyinde ve iç taraflarında merkez-i hükûmeti setreden/gizleyen Sakarya ırmağı kenarları yer yer kale ve kal'alarla tahkim edildiği halde, cenup/güney cihetlerinde müstahkem mevâkiin/sağlamlaştırılmış yerlerin mahdut olmasıydı. Diğer dahi imparatorluk epeyce zamandan beri Selçukilerle sulh ve arâmiş/huzur üzere yaşamakta olduğundan onlar tarafından taarruza düşer olmasından endişe etmemesiydi.

Devlet-i Selçukiyye hududunda bulunan uç Türkmenleri mümtaziyet-i idareye/idari imtiyaza nail/sahip ve merkezin izni ve müsaadesini talep etmeksizin -hem vakt-i Devlet-i Osmaniyye'nin Rumeli surlarında olduğu gibi- hem hudûd-u memlekete tecavüz etmek hususunda müstakil/bağımsız idiler. Bunların en toplu ve kuvvetli buldukları mahaller Frikyâ tarafları idi. Önlerinde ve Bizans mülkünde Laodisia/Denizli gibi birkaç mevaki-i müstahkmeden maada mevâni/engeller ve hâil yok idi. Surun o ciheti daima bunların tecavüz ve taarruzuna maruz kalıyordu. Hâlbuki hududun şimal/güney taraflarında o zaman uç Türkmenler'i olmayıp; Germiyanlar dahi henüz Kütahya tarafına gelmemiş idiler. Oralarda ve Selçukiler mülkünde uç memleketleri teşkil etmemişti. Eskişehir ve İnönü doğrudan doğruya Devlet-i Selçukiyye tarafından nasb ve i'zam olunan/tayin edilen hâkimler vasıtasıyla idare olunuyor idi.

Sultan-ı Selçukî tarafından kışlak diye verilip Ertuğrul'un konduğu Söğüt, Bizans mülkünden olup müşârün ileyh/adı geçen tarafından henüz zabt olunmuştu. Eskişehir'le cenuben/güneyden hem-hudut idi. Yaylak namıyla i'ta olunan Domaniç Dağları pek uzakta olup, İznik İmparatorluğu mevâki-i mustahkemesi arasındaydı. Selçukiler tarafından bu sûretle İznik İmparatorluğu hududunun güneyinde dahi bir uç memleketi teşkil olunmuş ise de maiyetindeki halkın kıletli/azlığı ile beraber kendisine yaylak tayin olunan mahallerin pek içerilerde bulunması ve çok zaman mürûr etmeden Devlet-i Selçukiyyenin inhitata düşer olması/düşüşe geçmesi hasebiyle, Ertuğrul bu İmparatorluğun o taraflarda bulunan ahaliyle münasebet peyda etmiş ve nihayet-i ömrüne değin hukuk-u hem-civariyye/komşuluk hakkına riayet eylemiştir. Hâlbuki o esnada Kütahya taraflarına gelerek diğer bir uç memleketi teşkil eden Germiyanlılar İznik İmparatorluğu'nun hem-hudut oldukları mahallerine

⁸ 1204-1261 yıllarında İznikte Laskaris Hanedanının hüküm sürdüğü Rum devletidir. (O.Ö.)

savlet/hücum ve tecavüz ederek kasıp kavurmakta idiler. Ertuğrul Gazi onların bu taarruzlarına karşı komşularını muhafaza ve himaye bile etmekteydi.

Ertuğrul Bey maiyetindeki halk ile işte böyle bir muhite konu. Vefatına kadar yazın Domaniç'e gitmek, kışın Söğüt'e gelmekle imrar-ı eyyam eyledi/günlerini geçirdi. Bu zat ve maiyeti ümmi/okuma-yazma bilmez idiler. Aralarında ilim namına hiçbir vukuf yoktu. Sonra Osmanlılar'ı teşkil eden halkın ilk muhiti işte bu surette olup dince ve lisanca ayrı bir halkın ve içlerinde temekkün/yerleşme ve tavattun/vatan etmişlerdi. Sonra ellerine geçirdikleri memleketler dahi tamamen Bizans İmparatorluğu'ndan zabt olduğu cihetle oralar da Anadolu'nun Karaman vesaire gibi bazı beyliklerinde olduğu vecihle Selçukîler devrinden kalmış ve zamanına nazaran müterakki bulunmuş bir hayat-ı ilmi yoktu. Aralarında hayat-ı ilminin pek geç başlaması sebebi buydu. İlk hayat-ı ilmîyi uyandırmaya gayret edenler hariçten ve Anadolu'nun sair taraflarından gelen hem-cinsleri Türkler idi.

Ertuğrul'un evâhir-i eyyâmında/son günlerinde Şeyh Edebâli onun idaresinde bulunan mahalle nakl-i hane eylemişti. Bu zat Osman Bey'in riyasetinin evâlinde akrabasından Tursun Fakîh'i Karaman'dan celp etti. Osman Bey ilk fetih ettiği (Karacahisar) mevkiini etraftan ahali celp ile iskân ederek ma'mur etmiş idi. Bu halkın ekseri Germiyan ilinden hicret eylemiştir. Tursun Fakîh onlara imamet eyliyor idi. Bu zat Karacahisar'da Osman Bey'in adına ilk Cuma hutbesini kıraat etmiştir. Osmanlılar'da ilk tayin olunan kadı Tursun Fakîh'dir ve 699(hicri) senesinde nasb olunmuştur.⁹ Birinci defa kadılık olan mevki dahi Karacahisar'dır. Osman Bey devrinde fetva yetkisi Şeyh Edebâli'de idi. Hatta onun müşârün-ileyh/adı geçen tarafından fetva hizmetine ta'yin olduğu ve birinci müftü olduğu bile beyan olunur.¹⁰ Bu halde Memâlik-i Osmaniyye'de iftaya/fetva vermeye ilk me'zun/izinli olan Şeyh Edebâli olmuş olur. Vakıa Osman Bey Mesâil-i şer'iyede daima ona müracaat ederdi.¹¹

Karacahisar'ın iskânından itibaren Osman Bey idaresinde olan halk yaşayış yönüyle ikiye ayrılmıştı. Biri şehirde sakindi, diğeri göçebe hayatını takip ediyordu. Her iki tarafın halkı tezâyüd-ü nüfus/nüfus artışı gibi bazı esbab/sebepler saikasıyla ve etraftan gelenlerin iltihakı ile günden güne çoğalıyor idi. Mamafih bu gelenler içinde erbab-ı ilim pek az olup ekseri erbâb-ı harp ve darp idi. Zira mülk-ü

⁹ Neşri, "Cihannümâ" s.63. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi.

¹⁰ "Ketâib-i A'lâm el-Ahyâr min Fukahâ-i Mezheb-i el-Nu'man el-Muhtar"

¹¹ "Şakayık-ı Numaniyye fi-Ulemâ-yı Devlet-i Osmaniyye"

Osmanî dar'ül-cihad, halkı ise hiçbir güne tekâlif-i emriyye ile mükellef değil idi.¹² Gelenler kılıçları sayesinde vüs'at-i maişete nail oluyordular.

Osman Bey istiklalini ilanının üçüncü senesi, zir-i idaresinde olan mahalleri beş daireye ayırarak her birine birer bey ve birer kadı nasb eyledi. Bunları teb'asında olan ulemâ arasında bulmakta pek güçlük çekmemiş idi. Ekseri memâlik-i Selçukiyyenin sair taraflarından gelen adamlardı. Umur-u şer'iyye/din işleri ile umur-u mülkiyenin/yönetim işleri idaresi de kadılara muhavvil/havale edilmiş idi.

Memâlik-i İslâmiyye'nin bazı taraflarında ve bilhassa İran ve Anadolu'da ümera/yöneticiler müdahalelerini muamelât-ı şer'iyyeye/din işlerine dahi uzatarak halk arsında nifak ilgasıyla mezalim icra ediyorlardı.¹³ Osman Bey buna meydan vermemek için tayin ettiği beyleri memur oldukları mahallerin yalnız idare-i askeriyesiyle mukayyet edip bundan maada/başka şer'i ve mülki bilcümle umurun tedvirini kadıları tevdi etti. Kadılar şeriatın davetine icabet etmeyerek mahzarları/dilekçe-i'lam-arzuhal vasıtasıyla da celp olunamayıp pek ziyade temerrüd/inat eden erbab-ı cerâimin/suçluların -ki pek az vuku bulur idi- derdesti için Beylerbeyine veya Sancakbeyine müracaat ederler idi. Devletin tekâlif vesaire hakkındaki tebligatı doğrudan doğruya kadılara vuku bulur idi. Hatta kadılar bir zaman devşirme oğlanları cem'ine/toplanmasına bile memur olmuşlar idi. Kibar-ı kuza/büyük kadılar sahib-i arz idi. İşin ehemmiyetine göre bizzat name/mektup veyahut i'lam ile keyfiyeti padişaha bildirirdi. Aşağı kadılar dahi sahib-i devlete¹⁴ i'lam ederler idi. Mamafih kadılara ulufe/maaş tahsisi epeyce zaman sonradır ve Osman Bey devrinde kadılara mevâcip veyahut ulufe verilip verilmediği muayyen değildir.

Osman Bey zamanında teb'a-yı asliyeden Tacüddin ve hariçten gelenlerden Çandarlı Kara Halil ilimde temayüz ettiler.

¹² Kadim tarihlerde Osman Beyin teba'a, vezir, dostanından tekâlif-i emriyye/vergi ahz etmediği hakkında sarih bir kayda tesadüf edilemez. Hâlbuki tarihlerdeki ifadelerden İslam ve Türk olan teba'asının tekâliften istisna olduğu istinbat olunuyor. Ez-cümle müşarün ileyhın bac-ı pazar ahzı/vergisi alması hakkında müracaat eden kimseye vuku bulan beyanatı ve hin-i vefatında nukud/nakit namına hiçbir şey terk etmemesi bu babda delildir. Sultan Murad Han-ı Sâni'nin vüzerasından Fazlullah Paşa ile münakaşasında varidat-ı devleti, harac ve maadin hasılatı ve hükümât-ı mütecavireden/komşu devletlerden ahz olunan/alınan verginin teşkil ettiği hakkındaki ifadesi dahi bu ciheti teyid eder. Osman Bey zamanında Hıristiyan teba'a, tımara merbut olduğu cihetle, kısmen sahib-i arza ve kısmen hükümete tekâlif-i emriyye i'tasıyle mükellefti.

¹³ Aslı Arab olmaksızın o zamana kadar teşekkül eden düvel-i İslamiyye'nin hiç birinde kadı mevcut değildi. (Namık Kemal Bey, "*Osmanlı Tarihi*", c.1 sh.77.) Kemal Bey bu ifadesini te'yid ve tevsik için epeyce izahatta bulunuyor. Hâlbuki merhumun bu ifadesinin me'hazı/kaynağı bizce meçhuldür. Memâlik-i İslâmiyye'de yalnız aslı Arap olan devletler değil İranî ve Turanî ve sair hükümetlerde de memleket idaresi kadılara verilmişti ve kadılar vardı. Bu cihet zikr olunan hükümât, vukuât-ı siyasiyelerinin tedkikinden ve bu vadiye bulunan bazı kuyudattan müstebân olur. Bu halde Kemal Bey'in ifadesinin bir esası metne müstenid olmadığı anlaşılıyor. Bu halde Kemal Bey'in beyanatını te'yid edecek kuyudata hiçbir yerde tesadüf edilemeyeceği muhakkaktır. Anadolu Selçuki hükümetinin zir-i idaresinde olan şuhur/şehirler ve büldandaki/beldelerdeki kadılar hakkında "*Tezkire-i Aksarayi*"de mühim kayıtlar vardır.

¹⁴ Sahib-i Devlet: Vezir-i Âzam

Osmanlılarda Osman Bey'in evahir-ı eyyamında/son günlerinde zuhur eden hayât-ı ilmi/ilmi hayat, oğlu Orhan Bey devrinde tevsî ve inkişaf etmeğe başlamıştır. Orhan Bey mülkünde hayat-ı ilmiyenin terakkisine nasb-ı nazar ihtimam etti. Devr-i saltanatın ilk evânında haricden gelen ulemâdan Mevlânâ Sinan'ı bizzat himayesine aldı. Bu zat Bursa'ya ilk nasb olunan kadıdır. Hariçten gelen meşâhir-i ulemâadan biri de Kara Alâaddin' dir.

Orhan Bey saltanatının üçüncü senesinde İzmit'i feth ettiğinde oradaki mebani-i kadimeden/eski binalardan birisini medreseye kalbetti/dönüştürdü. Memâlik-i Osmaniyye'de ilk medrese budur. Lakin İzmit aksa-yı memlekette olduğundan medresesi matlup derecede feyz ve şöhret bulmadı. Hükûmetinin altıncı senesinde İznik'i aldı. Ehemmiyet-i mevkiyesine ve şöhret-i kadimesine nazaran hükûmet merkezi yaptı. Zaman-ı kadîmedeki şöhretinin ihyası maksadı ile mebâni-i kadimeden/eski binalarda birini medrese haline va'z ettirdi.

Orhan Bey sonra hükûmet merkezini tekrar Bursa'ya naklederek orada Manastır ve Orhaniye medreselerini yaptırdı. Evvelkisi eski binalardan takliben/dönüştürülerek ve diğeri müceddeden/yeniden inşa edilmiştir. Büyük oğlu Süleyman Paşa dahi valiliğinde bulunduğu mahallerde birer medrese yaptırmıştır. Orhan Bey zamanında ümerâdan Lala Şahin Bey dahi Bursa'da bir medrese yaptırdı. Efrâd-ı Osmaniyye tarafından ilk inşa ettirilen medrese budur. Vakıfnamesi 749(hicri) senesinin Rebiülevvel'inde tanzim edilmiştir.¹⁵

Osman Bey gençliğinde Edebâli'nin nezdine sık sık devam ederek bir terbiye-i tasavvufi aldığından zaman-ı idaresinde meşayih ve dervişana pek mütemayil bulunmuş idi. Orhan Bey ise pederi gibi erbab-ı tasavvufu pek ziyade sever idi. O zamanın mutasavvıfni/tasavvuf ehli¹⁶ arasında pek ziyade şöhret ve şanı bulunan azam-ı ulemâdan Şeyh Davud-i Kayserî'yi¹⁷ celbederek/çağırarak İznik'teki medresenin müderrisliğini tevcih etmiştir. Memâlik-i Osmaniyye'de ilk tayin olunan müderris bu zattır.

Medreselerdeki tedrislerde o zaman Arap ve Acem beldelerinde mer'i/yürürlükte olan usul örnek ittihaz/alınmış edilmiştir. Okunan dersler genellikle Arabiyye denilen ulûm-u âliye ve edebiye ve tefsir

¹⁵ Defter-i vakfiye-i mukataa-i haremeyn, numara 3.

¹⁶Mutasavvıf ve mutasavvıfın kavramı için bkz: Köprülü, Mehmed Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017. (O.Ö.)

¹⁷ Davûd el-Kayserî, Kayseri'de dünyaya gelmiş, ilk eğitimi orada aldıktan sonra dönemin ilim merkezleri olan Karaman'a ardından Mısır'a gitmiştir. Mısır'da temel dini bilimleri öğrenen Kayserî, İran'a geçmiş ve ölünceye kadar yanında kalacağı hocası Kaşanî ile karşılaşmıştır. Kaşanî'nin ölümü sonrası Osmanlı Sultanı Orhan'ın daveti ile İznik'e gelmiş ve yeni yapılan medreseye hoca tayin edilmiştir. Tasavvuf, kelim ve felsefe alanında iyi yetişmiş olan Kayserî, hocası Kaşanî gibi İbn Arabî'nin takipçilerindendir. Bayraktar, Mehmet, "Davud el-Kayserî", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, c. IX, ss. 32-35. (O.Ö.)

ile fûru' ve usûl ilimleridir. Üçüncüsünde vasat tedrisin derece-i nihâyesi tatbik olunur idi. Talebe bunları hakkıyla tedris ve ikmal ettiğinde, itfaya/fetvaya icazet verilir idi. Her dersi mütehassısı olan âlimin tedrisi usûlü Hazret-i Fatih devrinde Medâris-i Semân'ın inşasıyla başlamıştır. Orhan Bey zamanında memalik-i Osmaniye süratle tevsi' etti. Hariçten gelenler arasında ulemâ ve bilhassa kadılığa elverişli zevat az olduğundan kadı yetiştirmek icab ediyor idi. O zaman medreselerde okunan dersler ona göre tanzim edilmiş idi.

Orhan Bey ehl-i ilmi ve huffâzı/hafızları gayetle sevip, ehl-i Kur'ana ve ehl-i vezâife ulufe, evvel Orhan ta'yin eyledi. Kadılara dahi ulufe tayin etmişti ki, kimse kimseden bi-hak nesne almaya. Muhassıl Orhan Gazi zamanında ulemâ ve fukahâ gani/zengin olduklarından¹⁸ zekât verecek kimse bulunmazdı.]

Tarih-i Osmanî Müderrisi Arif

¹⁸ *Tevarih-i Oğuziyan ve Cengiziyan ve Selçukiyan ve Osmaniyan* s.82, (Osman Ferit Bey Kütüphanesinde bulunmaktadır.)

